

ДЕМОГРАФІЧНА ПОВЕДІНКА: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ, СКЛАДОВІ, ПІДХОДИ ДО РОЗГЛЯДУ

Розглянуто теоретичні аспекти поняття „демографічна поведінка”. Запропоновано доповнити розгляд категорії з точки зору взяття на виховання дітей-сиріт

Демографічна поведінка в загальному розглядається як система дій і відносин, які мають на меті досягнення того чи іншого результату від дітонародження, шлюбного стану, здоров'я та тривалості життя. Так, науковці зазначають, що демографічна поведінка представляє собою цілісну за своїми фізичними та психічними компонентами реакцію на зовнішні та внутрішні стимули, що складається не лише з дій, які проявляються зовні, але й із внутрішніх, активних психічних актів (імпульсів, установок, мотивів і т.д.) [3].

Ми виокремлюємо наступні складові демографічної поведінки: репродуктивна, матримоніальна та поведінка самозбереження.

1. Репродуктивна поведінка – система дій і відносин щодо народження дитини чи відмови від народження, а також усиновлення та виховання дитини. В наукових джерелах дана поведінка розглядається лише з точки зору власних дітей, однак сьогодні за умови значного поширення соціального сирітства варто враховувати взяття на виховання у сім'ю дітей-сиріт.

Репродуктивну поведінку почали досліджувати ще у радянській період вітчизняної науки. Репродуктивною мотивацією, репродуктивними мотивами, мотивами народження дітей, за енциклопедичними виданнями є психічний стан особистості, що спонукає індивіда до досягнення особистої мети економічного, соціального і психологічного характеру через народження певної кількості дітей, розкриває якісний бік потреби в дітях, її зміст і виражає собою спонукальний компонент репродуктивної установки [4].

У XX ст. вийшла низка наукових праць, які заперечували існування дітоцентристської моделі сімейних відносин до XVIII ст. (так званий період материнської депривації). Вчені (Ф. Арес, Е. Бадинтер, Л. де Моз) зазначають про відсутність материнського інстинкту, „дітоцентризм” як характеристику сучасної культури.

Дарський Л.Е., Белова В.А. розглядали репродуктивну поведінку без існування специфічної потреби, яка б була вихідним пунктом детермінації такої поведінки. Дітонародження, на їх думку, є ланкою в загальній системі поведінки, яка направлена на задоволення потреб. На противагу їм Антонов А.І., Борисов В.А. доводили, що в основі народження дитини закладено специфічну потребу „в батьківстві”, „в материнстві”, найчастіше – „потребу в дітях”. Продовжив їх дослідження Вишневський А.Г., який стверджував, що прокреаційна поведінка має чітко виражений ситуаційний характер, пов'язана не з людиною, а з її роллю.

За умов побудови соціально орієнтованої економіки, ми ведемо мову про дітоцентризм – ставлення до дитини як до найвищої цінності, за якого відбувається максимальна концентрація зусиль батьків на якісному вихованні дітей. Сьогодні така ідеалізована модель відносин в Україні є лише омріяним орієнтиром, а тому проблема соціального сирітства заслуговує на увагу.

Значно критикував такий підхід до прореакційної поведінки та капіталістичних суспільств Ф. Енгельс, зазначав, що діти у капіталістичних умовах не потрібні суспільству. Він писав: „... в теорії – буржуазні розмови про сім'ю та виховання, про ніжні відносини між батьками і дітьми, а на практиці – експлуатація дитячої праці та егоїстичний розрахунок”. Сподіваємося, він вів мову про перехідні суспільства, яким зараз і є українське.

Сьогодні науковці все частіше зазначають про перехід від дітоцентристської моделі родини до індивідуалістично орієнтованої „зрілої” пари партнерів з однією дитиною [2]. Теорія „єдиних дітей” найчастіше притаманна сім'ям, в яких дитина є об'єктом альтруїстичної опіки, сенсом життя, проте аж ніяк у сім'ях соціальних сиріт.

Однак поняття дітоцентризму є досить суб'єктивною моделлю, адже чи буде дітоцентристською поведінка осіб, які від'їжджають на заробітки за кордон і тривалий час не займаються вихованням дитини? З їх точки зору – так, адже зусилля направлені на добробут дитини і задоволення її матеріальних потреб, а з точки зору дитини – ні, адже матеріальний добробут не може повністю компенсувати недостатнє спілкування та її виховання. Досягнення оптимуму у такій ситуації, а особливо у непростий перехідний період – питання досить індивідуалізоване.

Науковці розмежовують поняття ідеальної, бажаної та очікуваної кількості дітей. Так, розрахунок ідеальної чисельності дітей можливо розглядати з різних позицій (на світовому рівні, рівні країни, в різні історичні епохи, як соціально нормована повна потреба сім'ї в дітях) для з'ясування усередненої кількості [1].

Бажана кількість дітей відображає конкретні репродуктивні установки сім'ї і показує, яку кількість дітей хоче мати сім'я за певних умов, усунення проблем. Даний показник необхідний для визначення цих проблем блокування дітонародження та розробки оптимальної демографічної політики їх усунення.

Оптимальний випадок співпадіння ідеальної та очікуваної кількості дітей, що буде свідчити про відсутність перешкод у задоволенні потреби у дітях. Проте таке ідентичність спостерігається досить рідко, адже існують обставини, які провокують відхилення.

2. Матримоніальна поведінка – система дій та відносин, які спрямовані на оформлення чи відмову від оформлення шлюбу, його збереження чи розірвання.

3. Поведінка самозбереження – система дій та ставлення людини до збереження чи відмова від збереження власного життя та здоров'я.

Розрізняють активну і пасивну поведінку самозбереження. Активна поведінка передбачає реалізацію комплексу заходів, направлених на підтримку активного способу життя та піклування про своє здоров'я. Пасивна поведінка

розглядається з точки зору небажання та неможливості піклуватися про своє здоров'я. Проте, окреслений поділ є досить умовний і при класифікації доцільно розглядати першочергові мотиви поведінки самозбереження.

Поведінка самозбереження тісно пов'язана з репродуктивною та матримоніальною. Так, наприклад, орієнтація на народження здорових дітей стимулює поведінку, орієнтовану на здоровий спосіб життя. Багатодітність неоднозначно впливає на піклування про власне здоров'я, з одного боку, бажання допомагати дітям у зрілому віці сприятиме орієнтації на активну поведінку самозбереження, а з іншого, орієнтація на виховання більшої кількості дітей може призводити до порушення режимів праці і відпочинку, перевиснаженні.

Тому гармонійне поєднання усіх складових демографічної поведінки буде свідчити про повноцінне життя.

Сьогодні розгляд категорії „демографічна поведінка” варто доповнити, сконцентрувати увагу на вивченні проблем взяття дитини-сироти на виховання у сім'ю. Дослідження мотиваційного механізму таких рішень, розширений розгляд категорії „потреба в дітях” сприятиме розробці ефективних програм недопущення та подолання сирітства в країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова В.А. Число детей в семье / В.А. Белова. – М., 1975. – 175 с.
2. Білоножко С.П. трансформація сім'ї в контексті глобальних змін у суспільстві в другій половині ХХ століття. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/filosofija_politologija/articles/The_transformation_of_family_in_the_context_of_global_changes_in_society_in_the_latter_half_of_the_XX_century_17208.pdf. – Назва з екрану.
3. Вітковська К.В. Фактори народжуваності та демографічна поведінка населення / К.В. Вітковська // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2005. – №8 (20). – С. 56–62.
4. Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. (гл. ред.) и др. – М.: Сов.энциклопедия, 1985. – С. 368.